

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 821.161.2+81'373.7+82

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/01>

Євтушина Т. О.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Босак Н. Ф.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА «ЛЮДИНА» В ПРОЗІ В. ШЕВЧУКА: ІДЕОГРАФІЧНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті сформовано й досліджено ідеографічно-функційне навантаження фразеологічних одиниць, що транслюють людину, у романі В. Шевчука «Срібне молоко».

Доведено, що фразеотематичну групу (ФТГ) «людина» в романі В. Шевчука «Срібне молоко» транслюють фразеотематичні підгрупи (ФТП): «людина як жива істота», «людина як розумна істота», «людина як суспільна істота».

З'ясовано, що домінантною є ФТП «людина як розумна істота», її структурують такі ФСП (фразеосемантичні поля): «інтелектуальні здібності», «емоції, почуття, стан», «побожність», «характер, поведінка». На підставі критеріїв вагомості та кількості, обмеженості обсягів статті розглянуто цю ФТП.

Наголошено, що фразеологічні одиниці ФСП «інтелектуальні здібності людини» відображають ВСГ (варіантно-синонімічні групи) «мисленнєві процеси»: порядкованість думок чи навпаки хаос, напруження, мисленнєві перспективи; ВСГ «розумний»: інтенсивність мислення як розумове напруження аналогізує письменник із процесом руйнації в голові думок, а тривалість мислення уподібнює до неможливості виходу із вмістилища; ВСГ «нерозумний»: сприймання некмітливої людини на підставі метонімізації функцій соматизму голова та подальшої метафоризації цього компонента через уподібнення до порожнього чи заповненого чимось непотрібним, невластивим (неможливим) вмістилища; ВСГ «мовлення»: ВСП (варіантно-синонімічні підгрупи) «манера мовлення», ВСП «ляяти, ображати, сварити і под.».

Виокремлено ФСП «емоції, почуття, стан»: урахувуючи переживання людиною свого ставлення до дійсності, особистого й навколишнього життя, ці фразеологічні одиниці продемонстровано такими ВСГ: «психофізіологічні відчуття», «добрий настрій», «подобатися», «залицятися, любити», «страх», «гнів», «увага».

Зазначено, що ФСП «побожність» здебільшого представлено вигуківими ФО, за допомогою яких письменник відтворює лагідну вдачу українців, схильність до коректності й толерантності в людських стосунках, зневагу до брутальності; побожність, демократизм, емоційність, естетизм і подекуди делікатність.

З'ясовано, що ФСП «характер, поведінка» має таку структуру: ВСГ «риси характеру» (ВСП «цирість», «хитрість», «покірність», «непосидючість», «спритність»), ВСГ «аморальна поведінка» (ВСП «обманювати, перехитрити»), ВСГ «злочинна поведінка» (ВСП «биття і суміжні поняття»).

Узагальнено, що В. Шевчук у романі «Срібне молоко», репрезентуючи фразеотематичну групу «людина», майже зовсім не повторює без змін фразеологічні одиниці, а здебільшого знаходить нові, почерпуючи їх, мабуть, також із живої народної мови, зі спілкування з навколишнім українським населенням.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеотематична група, фразеотематична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеосемантичні групи, варіантно-синонімічні групи, варіантно-синонімічні підгрупи, роман В. Шевчука «Срібне молоко».

Постановка проблеми. Нині «центром лінгвістичних досліджень стає людське Я, тобто формується антропоцентрична парадигма» [1, с. 32], спрямована на вивчення мови з врахуванням мовної особистості. Одне з вагомих місць в антропоцентричній лінгвістиці належить фразеологічним одиницям (далі – ФО), оскільки вони містять у концентрованому вигляді образи, якими мислить людина, відбивають національне світобачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські лінгвісти аналізують різні аспекти антропоцентризму ФО рідної мови: фразеологічна ідеографія (Ю. Прадід), антропоцентризм фразеологічної семантики (О. Селіванова, О. Забуранна, Н. Венжинович), фразеологічна мікросистема «поведінка людини» (Н. Грозян), фразеологізми з компонентом «власне ім'я» (О. Мороз), концепт «людина» в ареальній фразеології (І. Гарбера, Т. Маслово, Р. Міняйло, Н. Скоробагатко, В. Ужченко, Д. Ужченко), людина в дзеркалі компаративної фразеології (К. Мізін), соматичні фразеологізми різної семантики (О. Омеляненко, О. Андрейченко), зображення людини в етнофразеології (Г. Онуфрійчук), фразеологізми з компонентом «душа» (О. Каракуця), внутрішній стан людини у фразеології художніх творів (В. Папіш, Н. Венжинович, Т. Євтушина), кордоцентризм як складник менталітету українців (Т. Євтушина), фразеологічна репрезентація ментальних рис людини (Н. Венжинович, Т. Євтушина), світ людини у фразеологізмах сучасної жіночої прози (Т. Євтушина) та інші. Лінгвісти одноставні в тому, що антропоцентризм у фразеології домінуючий.

На цій підставі **мету** дослідження вбачаємо в з'ясуванні та описі ідеографічно-функційних особливостей фразеологічних одиниць, що репрезентують людину, у романі «Срібне молоко» В. Шевчука.

Виклад основного матеріалу. Окремі стильові особливості поезики В. Шевчука, його образну систему розглядають М. Жулинський, М. Ільницький, С. Андрусів, А. Берегуляк, І. Фізер, Л. Тарнашинська, Т. Монахова та інші.

Творчість цього прозаїка «сконцентрована не на сугестії розпачу, цілковитій безвиході, а на пошуках сенсу буття, намаганні подолати заземленість, вирватись за межі фатуму, знайти сили бути самим собою» [5, с. 201]. Проте лінгвістичних розвідок, у яких досліджено ідеографічно-функційне навантаження ФО у творах письменника, на сьогодні нема.

Аналізуючи фразеосистему В. Шевчука, трактуємо фразеологічну одиницю в широкому

розумінні «як лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мові за традицією, автоматично» [3, с. 25].

Звертаючи увагу на лінгвістичні праці (А. Івченко, В. Коваль, Ж. Краснобаєва-Чорна, Ю. Прадід, П. Редін, Ж. Соколовська, В. Ужченко, Д. Ужченко), у межах досліджуваного матеріалу як класифікаційні обрано терміни «фразеотематична група» (ФТГ), «фразеотематична підгрупа» (ФТП), «фразеосемантичне поле» (ФСП), «варіантно-синонімічні групи» (ВСГ), «варіантно-синонімічні підгрупи» (ВСП) [6, с. 52–56].

Розглянемо сформовану структуру експлікації фразеотематичної групи «людина», що транслюють фразеотематичні підгрупи: «людина як жива істота», «людина як розумна істота», «людина як суспільна істота».

Найменш численні в романі В. Шевчука «Срібне молоко» ФТП «людина як жива істота» (ФСП «зовнішній вигляд», «психічний стан», психофізіологічні відчуття, «рух») і ФТП «людина як суспільна істота».

Домінантною є ФТП «людина як розумна істота», її структурують такі ФСП: «інтелектуальні здібності», «емоції, почуття, стан», «побожність», «характер, поведінка». На підставі критеріїв вагомості та кількості, обмеженості обсягів статті розглянемо цю ФТП.

Зокрема, серед ФО ФСП «інтелектуальні здібності людини», у досліджуваному романі фіксуємо декілька фрагментів, що відображають ВСГ «мисленнєві процеси»: впорядкованість думок чи навпаки хаос, напруження, мисленнєві перспективи тощо: «...він аж струснувся, щоб **прийти до тям**...» [8, с. 70]; «...і тільки так нарешті змогла **дійти до тям**» [8, с. 103] (пор.: *дійти до тям*) – «усвідомлювати що-небудь» [7, с. 267]; «не вона ж **варила ту кашу**...» [8, с. 84] (пор.: *варити кашу*) – «2. Вигадувати щось» [7, с. 67].

Компонентами ФО цієї ВСГ є переважно лексеми *голова, гадка, думка*. Наприклад: «... бо в нього в **голові ламалася думка**...» [8, с. 50]; «Коли так кричите, панотче, то в мене в **голові не вив'язуються думки**» [8, с. 63] (пор.: *думки снуються в голові*) – «хто-небудь постійно напружено думає про щось» [7, с. 272]. Інтенсивність мислення як розумове напруження аналогізує письменник із процесом руйнації в голові думок (перше речення), а тривалість мислення уподібнює до неможливості виходу із вмістилища (друге і третє речення) тощо.

Крім того, поширеними є ФО, що репрезентують ВСГ «розумний»: «*Гапка мала досить кебети, щоб йому не перебаранчати*» [8, с. 163]; «...*той Петро Сахнюк виявився не в тім'я битий...*» [8, с. 9]; «*Але Петро Сахнюк, як сказано, був не в тім'я битий, а мав кебету більшу...*» [8, с. 9] (пор.: *не в тім'я битий*) – «розумний, тямущий, кмітливий» [7, с. 26]; (пор.: *мати кебету*) – «1. Бути розумним, здібним, кмітливим» [7, с. 471]. Із наведених контекстів зрозуміло, як автор оцінює розумові здібності Петра Сахнюка і Гапки.

ФО антонімічної ВСГ «нерозумний» демонструють «сприймання нерозумної, некмітливої людини на підставі метонімізації функцій соматизму *голова* та подальшої метафоризації цього компонента через уподібнення до порожнього або заповненого чимось непотрібним, невласивим (неможливим) умістилища» [2, с. 86]. Наприклад: «*І хоч у школах учився, а голови в тебе нема*» [8, с. 18]; «*Отож, здається, він того карка почав звертати*» [8, с. 21]; «*Окрім того, й жіночки із пташиних сіл та Троянова мали голови такі птичі*» [8, с. 116]. Стереотипними властивостями ФО цієї групи із соматизмом *голова* є предикати відсутності мисленневих дій.

Крім того, у ФСП «інтелектуальні здібності», виокремлено ФО, що становлять ВСГ «мовлення». Це такі ВСП, як «набридлива балакучість»: *голову прогризла* [8, с. 68; 8, с. 69] (пор.: *прогризти голову* кому) – «докучати кому-небудь кимсь, чимсь, вимагати що-небудь у когось» [7, с. 197]. Емотивне та функційне навантаження компонентів таких ФО свідчить про негативне ставлення персонажів роману до надмірної балакучості. А ФО ВСП «змога говорити / мовчати» зумовлені метонімічним використанням соматизму *язик*, що здебільшого виконує функцію інструмента чи об'єкта: *язик у нього розв'язався* [8, с. 42]; *язика йому в роті так само заклинювало* [8, с. 132]; *язик дяків сам собою розв'язався* [8, с. 132] (пор.: *язик розв'язався*) – «хто-небудь починає багато говорити» [7, с. 977] (пор.: *язик дубіє*) – «хто-небудь втрачає здатність говорити під впливом якихось почуттів» [7, с. 977].

У В. Шевчука ФО ВСП «манера мовлення» адресовано анти-Дон-Жуану, авторові славетної пісні про комара та муху – мандрованому дяку-учителю Григорію Комарницькому: «*Пора, брате, ноги на плечі брати!*» [8, с. 9]; «*На тебе шикнули, а ти вже ноги на плечі й помив руки*» [8, с. 78]; «...*бери, саранче, ноги на плечі і втікай*» [8, с. 83] (пор.: *ноги на плечі*) – «уживається як примовка у тих випадках, коли хто-небудь зібравшись

у дорогу, більше всього планує рухатися пішки» [7, с. 555]. ФО демонструють однотипність динаміки життя головного героя – втеча від псів осканженілих «фіндіюристого» жіноцтва села Троянів, Решетилівка та інших.

Негативне ставлення українського етносу до манери мовлення продемонстровано у ФО зі значеннями «відповісти грубо, образливо, уїдливо»: «...*дяк ревно віддався своїм обов'язкам, тобто почав научати школярів, даючи непутящим чосу*» [8, с. 71] (пор.: *давати чосу*) – «3. Гостро сварити, критикувати кого-небудь» [7, с. 213].

Значний масив ФО письменник уживає в романі «Срібне молоко» на позначення ВСП «ляяти, ображати, сварити і под.», що формується шляхом аналогізації мовних дій зі сценаріями фізичних дій, пов'язаних із неприємними відчуттями, а також стереотипами оцінок відчуттів людини [2, с. 139]. Наприклад: «*Не ображай мене, Іване, бо тінун тобі сяде на язика!*» [8, с. 44] (пор.: *тінун тобі на язик*) – «уживається для вираження недоброго побажання кому-небудь з приводу недоречних висловлювань» [7, с. 885]; «...*накинувся на мене, безневинну, з мокрим рядом, до ладу нерозпитавшись...*» [8, с. 45] (пор.: *накинутися мокрим рядом*) – «1. Виляяти кого-небудь раптово або гостро висловити своє незадоволення» [7, с. 52]; «*А щоб тебе тряся біла й перебіла, доки доїдеш*» [8, с. 84] (пор.: *побий тряся* кого) – «уживається при висловленні недоброго побажання кому-небудь або невдоволення» [7, с. 901]; «...*а ти, хай тобі грець із перцем, допомогти мені в біді не побажав*» [8, с. 122]; «*Тримайте, паньматко, язика за зубами!*» [8, с. 138] (пор.: *тримати язик за зубами*) – «бути обачним; мовчати» [7, с. 230].

Протягом усього розвитку нетрадиційно вибудованого сюжету в мовленні автора і персонажів стилістично значущими є ФО на відтворення ФСП «емоції, почуття, стан». Враховуючи переживання людиною свого ставлення до дійсності, особистого й навколишнього життя, ці ФО згруповано в такі ВСГ: «психофізіологічні відчуття», «добрий настрій», «подобатися», «залицятися, любити», «страх», «гнів», «увага».

Зауважимо, що В. Шевчук нечисленно використовує ФО на відтворення ВСГ «психофізіологічні відчуття», завдяки яким вербалізація фізичного та психічного стану персонажів набуває індивідуально стильових ознак. Їх можна класифікувати за ознаками, що характеризують відчуття і стани, пов'язані з болем, виснаженістю, хворобою, переляком: «...*проказувала чорні заклинання, чорні тому, бо душа її була спалена на вугіль*»

[8, с. 115] (пор.: *душа перетліла* у кого) – «хто-небудь настраждався, знемігся від почуття тривоги, страху» [7, с. 279].

Крім того, виокремлено ФО на позначення ВСГ «добрий настрої»: *«Так же славно їсте, дай Боже вам здоров'ячка, аж душа масличком обливається»* [8, с. 93] (пор.: *аж душа радіє*) – «хто-небудь дуже задоволений чимось, відчуває радість» [7, с. 277]. Аналізований контекст засвідчує, що характерною для української психічної структури є безпосередня рефлексивна настанова. Вона відповідає первинності емоційного переживання української душі.

Своєрідними є фрагменти роману, що містять ФО на відтворення ВСГ «подобатися»: *западала йому в серце* [8, с. 129], *скалив до неї зуби* [8, с. 156].

Численними є ФО на позначення ВСГ «залицятися, любити», що пов'язане з формуванням у людини сенсу життя як мети, досягнення якої виходить за межі її безпосередньо індивідуального буття. Зокрема, з усіх аналізованих контекстів помітно, що найвище почуття особистісної сфери життя людини пов'язане з бажанням отримати насолоду за допомогою залицяння: *«І, стоячи на танку, облитий срібним молоком, Григорій зрозумів, що всі його блукання пташиними селами і всі його зльоти-скоки в гречку, всі були тільки стежками до цієї дороги...»* [8, с. 111]; *«оті її висліди – це теж своєрідне стрибання у гречку чи до чужого городця, чи у грядку, тобто вони з Явдохою також одна сатана»* [8, с. 140]. Фактичний матеріал переконує, що всі любовні мандрівки мають спільного адресата – Явдоху: *«Останнє сповістили чоловіки, саме ті, котрі любили закидати камінці до чужого городця»* [8, с. 91]; *«до речі, коваль пару разів камінчика до Явдошиного городця таки закидав»* [8, с. 92] (пор.: *кидати камінця в город*) – «зачіпати когонебудь словами, розмовами» [7, с. 371].

Функційно навантаженими є також наступні рядки роману: *«сам до тієї хльорки топче стежечку та й поїв уже її сметанки»* [8, с. 82]; *«також топтав стежечку до Явдохи, коли так в її дудку грає?»* [8, с. 102] (пор.: *в одну дудку грати*) – «1. Бути заодно з ким-небудь» [7, с. 195]; *«Знала про неї чимало: топтав до неї стежечку Трохим Васько, але згодом перестав, топтав бур'янець у її обійстя сам панотець, здається, й пан отаман»* [8, с. 119] (пор.: *топтати стежку до кого*) – «1. Залицятися до кого-небудь» [7, с. 890]. Зафіксовані ФО, що переважно перехрещуються з рухом у просторі «любасів», переконують читача, що до нашої героїні залицялася неймо-

вірна кількість чоловіків, водночас сільський уряд і панотець... Крім того, зрозуміло, що любов-насолада (спокуса) не залежить від волі залицяльників Явдохи, вони не можуть сховатися чи оминати її, чари цієї жінки засліплюють їх. Для всіх коханців нашої героїні любов – це не найвище благо і насолода, а, здається, сексуальна розбещеність, що змінює людину, впливає на її характер і психіку.

У декількох контекстах роману письменник відтворює за допомогою ФО реалії страху, тобто ВСГ «страх»: *холод розлився йому по грудях* [8, с. 10] (пор.: *похолонуло в грудях*) – «стало кому-небудь страшно, болісно від сильного хвилювання» [7, с. 684]; *аж мурашки по тілу бігали* [8, с. 22] (пор.: *аж мурашки бігають по тілу*) – «2. Комуś стає страшно, неспокійно» [7, с. 512]; *заворушилося на голові волосся* [8, с. 133] (пор.: *волосся піднімається вгору*) – «кому-небудь стає дуже страшно» [7, с. 144].

У фразеологічній системі роману В. Шевчука «Срібне молоко» вербалізовано різноманітні ситуації, пов'язані з уявленням про поведінку людини у психологічному стані *гнів*. Ступінь вираження психічного стану може реалізуватися письменником різними шляхами: як процесуально-організований і як порівняння з прототипом: *«і вона аж зубами заскреготала від того, що цього разу без бісівської сили таки не могла обійтись»* [8, с. 121] (пор.: *заскреготати зубами*) – «виявляти гнів, невдоволення» [7, с. 820]; *кипіло йому чорно в грудях на очах* [8, с. 168] (пор.: *все кипить всередині*) – «хто-небудь надзвичайно знервований, обурений» [7, с. 151]. Аналізована ВСГ «гнів» уможливило наголосити, що ФО, які описують поведінку героїв у цьому стані, спираються на процесуально-організовані конструкції і мають специфічну образність.

У мовотворчості В. Шевчука стилістично значущими є ФО для позначення ВСГ «увага»: *«при цьому пильно стежачи: чи не в'януть у Хлопця вуха»* [8, с. 162] (пор.: *вуха в'януть*) – «кому-небудь неприємно слухати що-небудь» [7, с. 162]. У художньому мовленні досліджуваного автора фіксуємо фразеологічну вербалізацію сенсорної форми уваги, яка характеризується підвищеною активністю слухових аналізаторів, найвищою частотністю вживання відрізняються ФО на позначення післядовільної уваги людини. І це не випадково, тому що саме цей вид уваги передбачає зосередження людини на об'єктах довкілля: *«і дяк аж рота розтулив, на неї дивлячись»* [8, с. 41]; *«Пан писар на ту мову аж їсти перестав, а ще й рота розтулив»* [8, с. 92] (пор.: *розкрити рота*) –

«2. Здивовано або захоплено слухати кого-небудь» [7, с. 752]; «*І всі так заслухалися її плавкої та розумної мови, що знову порозкривали роти*» [8, с. 69]; «*А я вже не чесна? – ще більше звищила голоса Гапка, при тому так, що і в гевала зів'яли вуха*» [8, с. 98] (пор.: *вуха в'януть*) – «кому-небудь неприємно, гидко слухати що-небудь» [7, с. 162]. Персонажі В. Шевчука заглиблюються і поринають у виконання завдання, бо їх зацікавлює сам зміст діяльності.

Ємним є ФСП «побожність», здебільшого це вигуківі ФО, що є свідченням втілення у мовній формі тисячолітньої творчості народу, його світобачення і культури. Персонажі прозаїка загалом люди побожні, тож не дивно, що в їхній мові чимало церковної лексики: «*Попри все не бажав бути одмінцем, **видить Бог**, не хотів*» [8, с. 36]; «*Ні, **видить Бог**, не з власного схотінку те чинив...*» [8, с. 39] (пор.: *бачить Бог*) – «уживається як запевнення в правдивості висловленого» [7, с. 36]; «*Та **Бог з вами**, паньматко*» [8, с. 101; 8, с. 135]; «*Та **Бог з тобою**, Маріє! – зойкнула Гапка*» [8, с. 162]; «***Бог з тобою**, Грицю! – вигукнула вражено Венна*» [8, с. 186] (пор.: *Бог з тобою*) – «1. Уживається для вираження застереження, заспокоєння» [7, с. 37].

За допомогою ФО цієї ФСП автор відтворює формули соціального етикету: «*Так же славно їсте, **дай Боже вам здоровлячка**, аж душа масличком обливається*» [8, с. 93] (пор.: *дай Боже здоров'я*) – «уживається для вираження побажання добра» [7, с. 219]. Як бачимо, український мовленнєвий етикет – то «велика духовна сила, яка відстоює нас як націю. Наш етикет відзначається неординарністю, бо створений на власному національному. Він віддзеркалює лагідну вдачу українців, схильність до коректності й толерантності в людських стосунках, зневагу до брутальності» [4, с. 21].

У мовленнєвому етикеті персонажів роману В. Шевчука «Срібне молоко» відбито побожність, демократизм, емоційність, естетизм і подекуди делікатність: «*...щоб, **крий Боже**, при цій оказії не сталося чогось несподіваного*» [8, с. 11]; «*...обережненько тицьнув Солоху не в персо, **борони Боже**, а в кругле плече*» [8, с. 94]; «*щоб пан отаман, **борони Боже**, не подумав, що він тут до Солохи залицявся*» [8, с. 94] (пор.: *борони Боже*) – «уживається для вираження застереження від чого-небудь небажаного» [7, с. 46].

Численними є вигуківі ФО, які письменник використовує з метою вираження й передачі в процесі комунікації волевиявлень, бажань, заборон, команд тощо. Імперативного характеру таким

ФО надають частка *хай* та дієслівний компонент у формі наказового способу. Це два типи ФО: 1) імперативні вигуківі ФО, що поєднують наказовість, спонування до дії з негативним ставленням мовця до об'єкта волевиявлення та позитивними побажаннями: «***Хай буде Бог тобі суддя!***» [8, с. 29] (пор.: *Бог тобі суддя*) – «уживається на знак невтручання в щось, поблажливого ставлення до кого-небудь» [7, с. 39]; «***Хай тебе Бог благословить***» [8, с. 187] (пор.: *хай тебе Бог благословить*) – «уживається для вираження побажання успіху в якійсь справі» [7, с. 40]; «***Бійся Бога, Іване!***» [8, с. 43] (пор.: *бійся Бога*) – «2. Уживається з метою викликати у кого-небудь почуття сорому» [7, с. 29]; 2) імперативні вигуківі ФО, волевиявлення яких спрямоване на самого мовця: «*Ніколи ще в житті неправди не казала та й не скажу, а коли не так, то **хай мене розіб'є на оцій от лаві святим гримцем Господь Бог!***» [8, с. 64] (пор.: *хай мене Бог поб'є*) – «уживається для вираження незадоволення з приводу чого-небудь» [7, с. 40]. Релігійність і богошанування в основі характеристики персонажів.

ФСП «характер, поведінка» не менш поширене в романі В. Шевчука «Срібне молоко». Так, ВСГ «риси характеру» структурують ВСП 1) «щирість»: «*...отож Катерина Сахнюківна й призналася **як на духу**, розливаючи річки сліз...*» [8, с. 8]; «*звищу вам таке **як на духу***» [8, с. 26] (пор.: *як на духу*) – «щиро, відверто, ні з ким не криючись» [7, с. 276]; 2) «хитрість»: «*бо що тут збіса вигадаєш, коли довкола **розставлено такі дбайливі чати?***» [8, с. 16] (пор.: *розставляти тенета*) – «підступними діями, хитрощами намагатися підкорити собі кого-небудь» [7, с. 535]; 3) «покірність»: «*ї годжу йому, **як болячці***» [8, с. 100] (пор.: *як болячці*) – «дуже» [7, с. 44]; 4) «непосидючість»: «*...він добрий, а тому, що **гарячого норову***» [8, с. 101] (пор.: *гарячий на руку*) – «сповнений завзяття, енергії, запальний» [7, с. 170]; «*Гапка **суне носа в чужі справи***» [8, с. 140] (пор.: *сунути носа*) – «безцеремонно втручатися в що-небудь, переважно в те, що не стосується когось» [7, с. 156]; 5) «спритність»: «*отож бажала **вхопити два зайці**: спробувати дістати недоїденої панотцем їжі, а ще звідати, чи не виникає якихось хвостиків*» [8, с. 137]; «*бо це така баба, що **крізь дірку в голці пролізе***» [8, с. 178] (пор.: *пролізти крізь вушко голки*) – «зробити щось неймовірно, винятково складне» [7, с. 708].

ФО із соматизмом *око*, які позначають спектр зорового сприйняття, об'єднують у ВСГ «психологічно-вольовий стан»: «*Тоді спинився і переचे-*

кав, поки перестануть **мигати в очах зірочки**» [8, с. 30]; «...**навіть у пономаря, який уже погасив крицяну смолу в своїх очах**» [8, с. 70] (пор.: *в очах мигтять*) – «у когось неприємні зорові відчуття від швидкої зміни об'єктів, їх яскравості» [7, с. 483]; «**Але Явдоха в її бік і оком не повела**» [8, с. 67] (пор.: *вести оком*) – «спостерігати за ким, чим-небудь» [7, с. 76].

Суб'єктна, об'єктна або інструментивна позиції соматизму *око* зумовлює перенесення буквального змісту його предикатних супровідників як знаків людської поведінки, фізичних дій, станів на сферу специфіки зорового сприйняття: «**щоб мати змогу їсти її очима...**» [8, с. 80] (пор.: *їсти очима* кого) – «1. Недовіжливо, пильно дивитися на кого-небудь, виявляючи при цьому певні почуття» [7, с. 357]; «**а прикипіла оком до дірки в тині**» [8, с. 84] (пор.: *прикипіти очима до чого*) – «1. Пильно, невідступно дивитися на кого-, що-небудь» [7, с. 693]; «**І він знову кинув оком туди й сюди, і вишир, і вздовж**» [8, с. 15]; «...**пан писар аж схарпудився і кинув оком...**» [8, с. 93] (пор.: *кинути оком*) – «2. Дивитися, роздивлятися навколо, кругом себе» [7, с. 370]; «...**кидав раз по раз до неї оком**» [8, с. 19] (пор.: *кинути оком*) – «3. Звертати увагу на кого-небудь, цікавитися кимсь, залицятися до когось» [7, с. 370]; «**Була то Настя Гноїха, бездітна вдова, на яку дяк і раніше накидав оком...**» [8, с. 124] (пор.: *накидати оком*) – «1. Дивитися на кого-, що-небудь» [7, с. 526]; «**Дяк це побачив краєм ока, коли спробував озирнутися...**» [8, с. 157] (пор.: *краєм ока*) – «2. Не повертаючи голови до об'єкта» [7, с. 392].

Під час дослідження також встановлено, що письменник продуктивно використовує ФО для вербалізації ВСГ «аморальна поведінка». Наприклад, релевантними є контексти роману, у яких ФО інтерпретують корисливість людини, зокрема нечесність. На цій підставі увагу привертають ФО, які репрезентують ВСП «обманювати, перехитрити»: «**А по-моєму, панове судді, він вам туману напускає**» [8, с. 27]; «**то він і сам напустив немало туману в цьому світі...**» [8, с. 68] (пор.: *пустити туману* кому) – «навмисне робити що-небудь незрозумілим, заплутаним» [7, с. 718].

Також функційно значущі ФО, що пов'язані з обманом, перехитренням, тобто використовувати іншу людину як засіб для досягнення власної мети: **не заскочила Явдоху на гарячому** [8, с. 59] (пор.: *впіймати на гарячому* кого) – «викрити кого-небудь» [7, с. 149]; «**добре вміє ховати кінці у воду, але та шльондра таки обводила її довкола пальця**» [8, с. 119]; **спіймала облизня** [8, с. 62] (пор.: *спіймати облизня*) – «1. Зазнати невдачі в чомусь» [8, 849]; «**бо всіх вас, баб, водить на мотузочку чортяка**» [8, с. 70]; «**Усіх вас чортяка на мотузку водить, а може, ви його!**» [8, с. 87] (пор.: *водити на мотузці*) – «позбавляти кого-небудь самостійності в діях» [7, с. 142].

Численними є фрагменти роману «Срібне молоко», де за допомогою синонімічних ФО письменник із неймовірною майстерністю демонструє ВСГ «злочинна поведінка» деяких своїх персонажів. Так, близько десяти функційних контекстів містять яскраво-конкретні ФО перифрастичного характеру на позначення ВСП «биття і суміжні поняття»: **полічу тобі (бучком) ребра** [8, с. 9; 8, 16]; **карка зверне** [8, 21] (пор.: *полічити ребра*) – «1. Дуже сильно побити кого-небудь» [7, с. 670] (пор.: *скрутити карка*) – «3. Не справиться з чим-небудь, зазнати невдачі в чому-небудь» [7, с. 821]; **закуштувати й буків** [8, с. 33]; **завдати тій язикатій жабосі добрячого чосу** [8, с. 82] (пор.: *задавати чосу* кому) – «1. Сильно бити кого-небудь» [7, с. 213]; **бучі вчинити не захотів** [8, с. 91]; **бука закоштуєш** [8, с. 98]; **не бажала куштувати будь-чийх бучин** [8, с. 98]; **дістанеш кілька буків** [8, с. 152] (пор.: *дати бобу*) – «бити кого-небудь» [7, с. 212]. Аналізований матеріал дає змогу підкреслити, що В. Шевчук на сторінках роману «Срібне молоко» майже зовсім не повторює без змін ФО, а здебільшого знаходить нові, почерпуючи їх, мабуть, також із живої народної мови, зі спілкування з навколишнім українським населенням.

Висновки. Отже, визначальним у романі В. Шевчука «Срібне молоко» є фразеотематична група «людина», яка структурована фразеотематичними підгрупами.

Перспективним є різноаспектне дослідження фразеологічного доробку Валерія Шевчука.

Список літератури:

1. Маслова Т. С. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів на позначення зовнішніх рис людини. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. № 3 (15). 2008. С. 31–38.
2. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти). Київ. Черкаси: Брама, 2004. 275 с.
3. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
4. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
5. Тарнашинська Л. Художня галактика В. Шевчука. Київ: Вид-во ім. О. Теліги. 2001. 204 с.

6. Ужченко В. Д. Фразеологія української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 399 с.
7. Фразеологічний словник української мови [укл. В.М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наукова думка, 1999. 984 с.
8. Шевчук В. Срібне молоко. Роман. Львів: Кальварія; Київ: Книжник, 2002. 192 с.

**Yevtushyna T. O., Bosak N. F. PHRASEOTHEMATIC GROUP “MAN”
IN THE PROSE OF V. SHEVCHUK: IDEOGRAPHIC AND FUNCTIONAL ASPECT**

The article forms and investigates the ideographic and functional load of phraseological units that convey a person in V. Shevchuk's novel “Silver Milk”.

It is proved that the phraseological group (FTG) “man” in V. Shevchuk's novel “Silver Milk” is translated by phraseological subgroups (FTP): “man as a living being”, “man as an intelligent being”, “man as a social being”.

It was found that the dominant FTP is “man as an intelligent being”, it is structured by the following FSPs (phraseosemantic fields): “intellectual abilities”, “emotions, feelings, state”, “piety”, “character, behavior”. On the basis of the criteria of importance and quantity, limited scope of the article, this FTP was considered.

It is emphasized that the phraseological units of the FSP “intellectual abilities of a person” reflect VSG (variant-synonymous groups) “thought processes”: the order of thoughts or, on the contrary, chaos, tension, thinking perspectives; VSG “smart”: the intensity of thinking as mental stress is likened by the writer to the process of destruction of thoughts in the head, and the duration of thinking is likened to the impossibility of getting out of the container; VSG “stupid”: perception of an unintelligent person on the basis of metonymization of the functions of head somatism and further metaphorization of this component through comparison with an empty or filled with something unnecessary, uncharacteristic (impossible) container; VSG “stupid”: perception of an unintelligent person on the basis of metonymization of the functions of head somatism and further metaphorization of this component through comparison with an empty or filled with something unnecessary, uncharacteristic (impossible) container; VSG “speech”: VSP (variant-synonymous subgroups) “manner of speech”, VSP “to scold, insult, quarrel, etc.”.

The FSP “emotions, feelings, state” is singled out: taking into account a person's experience of his attitude to reality, personal and surrounding life, these phraseological units are demonstrated by the following VSG: “psychophysiological feelings”, “good mood”, “like”, “courting, loving”, “fear”, “anger”, “attention”.

It is noted that the FSP “piety” is mostly represented by exclamations, with the help of which the writer reproduces the gentle character of Ukrainians, the tendency to correctness and tolerance in human relations, disdain for brutality; piety, democracy, emotionality, aestheticism and sometimes delicacy.

It was found that the FSP “character, behavior” has the following structure: VSG “restlessness”, “agility”), VSG “immoral behavior” (VSP “deceive, outwit”), VSG “criminal behavior” (VSP “beating and related concept”).

It is summarized that V. Shevchuk in the novel “Silver Milk”, representing the phraseological group “man”, almost does not repeat phraseological units without changes, but mostly finds new ones, drawing them, apparently, also from the living vernacular, from communication with the surrounding Ukrainian population

Key words: phraseological unit, phraseological group, phraseological subgroup, phraseological field, phraseological groups, variant-synonymous groups, variant-synonymous subgroups, V. Shevchuk's novel “Silver Milk”.